

Älvdalskans språkpolitiska status

Innehåll

Inledning	3
Institutet för språk och folkminnens uppdrag	3
Älvdalska i omvärlden	4
Älvdalskan ges språkkod	4
Riksdagsmotioner om älvdalskan	5
Europarådets granskning av Sveriges efterlevnad av minoritetskonventionerna	6
Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk	8
Språkstadgans syfte	8
Språkstadgan del II (artikel 7)	9
Språkstadgans del III (artikel 8-14)	11
Institutet för språk och folkminnens bedömning	15
Språklig variation	15
Variationer i älvdalskan	17
Oberoende kartläggning om invånarnas behov viktig	17
Implementeringen av språkstadgans förpliktelser	18
Behovet av en dialektpolitik	18
Referenser	20

Inledning

De senaste åren har älvdalskan uppmärksamrats allt mer – både i medier (periodvis) och av entusiaster som engagerar sig i älvdalskans bevarande. Det ökade intresset för älvdalskans bevarande har syns inte minst på sociala medier. Det finns idag flera Facebook-grupper för älvdalskans bevarande, varav den största har över 3 000 medlemmar (våren 2017).

Den här rapportens syfte är att skapa en nulägesbild av situationen för älvdalskan, med fokus på frågan om dess språkpolitiska status. Älvdalskan är en dialekt som utmärkt sig genom att ha starka förespråkare som aktivt arbetar för att älvdalskan dels officiellt ska betraktas som ett språk (inte en dialekt) dels ska få status som ett av Sveriges nationella minoritetsspråk, i enlighet med Europarådets konventioner om landsdels- eller minoritetsspråk.

Rapporten inleds med en sammanfattning av hur älvdalskan aktualiserats i olika sammanhang under de senaste åren, inklusive vilka motioner som lagts fram (s.4-5). I den andra delen ges en överblick över vilka ställningstaganden regeringen och Europarådet gjort av älvdalskans status i samband med Europarådets granskning av Sveriges efterlevnad av den europeiska stadgan för landsdels- eller minoritetsspråk (s.6-7). Del tre sammanfattar språkstadgans innehåll, syfte och disposition (s.8-14). I den sista delen redogör vi för Institutet för språk och folkminnens bedömning av situationen för älvdalskan och vilka möjliga konsekvenser vi bedömer att en omprövning av dess officiella status vi menar är viktiga att ha med i beräkningen vid en eventuell omprövning av älvdalskans officiella status.

Institutet för språk och folkminnens uppdrag

Institutet för språk och folkminnen (ISOF) har regeringens uppdrag att på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och andra immateriella kulturarv i Sverige. Institutet ska bedriva språkvård i svenska språket och i de nationella minoritetsspråken, samt följa språksamhället. Den svenska språkpolitiken tar sin utgångspunkt i språklagen (2009:600) och i lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. En av språkpolitikens grundläggande mål är att så många människor som möjligt i Sverige ska få "tillgång till språk", dvs kunna använda och utveckla sitt modersmål (språklagen §14–15).

Älvdalska i omvärlden

Den första konferensen om älvdalska hölls i Älvdalen 2004. Konferensen var ett samarbete mellan Institutionen för nordiska språk, dåvarande Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI) och Ulum Dalska, en organisation för älvdalskans bevarande, och hölls bland annat för att markera 20-årsjubileet för Ulum Dalska. En andra konferens hölls 2008 – också den i Älvdalen och med Ulum dalska som en av huvudarrangörerna. Den senare konferensen lyfte fram frågor med mer språkpolitiskt innehåll – t.ex. möjligheten att göra älvdalska till ett nationellt minoritetsspråk. I maj 2015 hölls en internationell konferens om älvdalska i Köpenhamn, arrangerad av Köpenhamns universitet, universitetet i Tromsø och Högskolan i Kristianstad.

Nätverket Språkförsvaret gick i augusti 2015 ut med ett pressmeddelande där man uttalade sitt stöd för att älvdalska ska få status som nationellt minoritetsspråk. I samband med det publicerade man en debattartikel i tidningen Kulturen och i Dalarnas tidningar med samma budskap (Jansson och Lindblom 2015).

Under 2015 fick älvdalskan förnyad aktualitet. I och med att prins Carl Philip i juni 2015 gifte sig med Sofia Hellqvist, som kommer från Älvdalen, fick älvdalskan en del uppmärksamhet i media. Det skrevs artiklar om bygden och om älvdalskan, både i svenska och utländska medier (se bl.a. the Guardian 2015 och the Conversation 2015).

Älvdalskan ges språkkod

Under 2015 lämnades en ansökan in till den amerikanska lingvistorganisationen SIL International¹ (internationella standardiseringsorganisationen) om att få älvdalskan registrerad som ett eget språk (Blakstad 2015). Ansökan gjordes av en representant för älvdalskans bevarande, med stöd av en grupp skandinaviska språkvetare. Begäran avslogs dock i januari 2016 men en överklagan lämnades in därefter och i maj 2016 kom beskedet från SIL att de gett älvdalskan en s.k. språkkod vilket innebar att man från organisationen nu betraktar älvdalska som ett språk och inte som en dialekt (SIL International 2016).

¹ SIL International är en ideell organisation som fungerar som en resurs för språksamhällen över hela världen som vill skapa en hållbar lingvistisk utveckling. SIL är verksamma främst inom forskning, översättning, utbildning och materialutveckling. SIL grundades 1934 och hette ursprungligen Summer Institute of Linguistics. Organisationen har vuxit från ett litet lingvistik utbildningsprogram med två studenter till en personalstyrka på över 5 000 personer från över 84 länder. Källa: SIL:s webbplats.

Begreppsmässigt är det viktigt att påminna om att SIL:s bedömning är en lingvistisk klassificering. En sådan tar fasta på språkliga drag som skiljer den aktuella språkformen från andra näraliggande. Älvdalska skiljer sig väsentligt från den svenska standardnormen, vilket har påpekats många gånger, kanske senast av Mikael Parkvall i boken *Sveriges språk i siffror* (2015). Ett beslut om status som nationellt minoritetsspråk är dock något annat än en lingvistisk bedömning av en språkforms särart. Språkets särart, som b.l.a. uttrycks i våra dialekter, är ett kulturarv som ännu i dag är levande. Dialekterna bär på ord och uttryck som sedan länge kan ha försvunnit i standardspråket, eller aldrig funnits där.

Riksdagsmotioner om älvdalskan

Under 2015 lades tre riksdagsmotioner (2015/16:3243 Miljöpartiet, 2015/16:2544 Sverigedemokraterna och 2015/16:1559 Sverigedemokraterna) med en uppmaning till regeringen om att utreda möjligheterna att erkänna älvdalskan som ett nationellt minoritetsspråk.

Även under riksdagsåret 2016/2017 har det lagts fram motioner. Hittills är det fråga om tre stycken, en från Centerpartiet (2016/17:3117) och två från Sverigedemokraterna: (2016/17:31 och 2016/17:2423, med liknande formuleringar som tidigare motioner.²

Motionärernas resonemang uppehåller sig främst vid skiljelinjen mellan dialekt och språk, och hänvisar till att älvdalskan redan av flertalet lingvister klassas som ett språk.

Motionerna ska beredas i Konstitutionsutskottet under mars 2017 och beslut väntas av riksdagen i början av maj.

² Tidigare motioner har lämnats in 2006, 2009 och 2011 av en enskild ledamot i Centerpartiet.

Europarådets granskning av Sveriges efterlevnad av minoritetskonventionerna

I Europarådets granskning av Sveriges efterlevnad av den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, har frågan om älvdalskans status tagits upp vid ett flertal tillfällen.

Första gången frågan lyftes i granskningsförfarandet var i Europarådets expertkommittés rapport 2006 (Europarådet 2006).³ Kommittén hade under granskningsprocessen träffat representanter för älvdalsktalare som påpekade att älvdalskan är starkt hotad. Kommittén framhöll i sin rapport att regeringen borde utreda frågan om älvdalskan närmare. Under den tredje granskningscykeln träffade expertkommittén återigen företrädare för älvdalskan och i kommitténs nästföljande rapport 2009 uppmanade man regeringen att klargöra älvdalskans status, dvs. om älvdalska ska betraktas som ett språk eller som en dialekt (Europarådet 2009).

Den svenska regeringens fjärde rapport kom 2010. Där hänvisade Sverige till det ställningstagande som gjordes i förarbetena till minoritetsreformen (prop. 2008/09:158): att älvdalskan ska betraktas som en svensk dialekt. Regeringen skrev också att man med tanke på den nya minoritetsspråksreformen ville inrikta de språkpolitiska åtgärderna mot de fem nationella minoritetsspråken (Regeringskansliet 2010). I de efterföljande rekommendationerna från expertkommittén menar man dock att regeringen bör, på vetenskaplig grund, ta ställning till om älvdalska ska betraktas som en dialekt av svenskan eller som ett eget språk (och därmed kunna komma i fråga som ett nytt nationellt minoritetsspråk).

Inför regeringens femte rapport till Europarådet, som lades fram 2013, hölls ett möte med språkvetare och företrädare för älvdalsktalande. Utifrån mötet, och en genomgång av de tidigare omdömen som fanns tillgängliga om älvdalska, gjorde regeringen bedömningen att älvdalskan ska betraktas som en dialekt och att den av bland annat det skälet inte bör få status som ett nationellt minoritetsspråk. I rapporten till Europarådet skriver den svenska regeringen att:

”Sammantaget finner regeringen ingen anledning att ompröva sitt tidigare ställningstagande gällande älvdalskan. Som har nämnts i föregående rapport anser regeringen dock att det finns ett stort värde i att älvdalskan bevaras som en del av det svenska kulturarvet och att det är önskvärt att älvdalskan förs vidare till nya generationer” (Sveriges rapport till Europarådet 2013, s.16).

³ Expertkommitténs rapport innehöll rekommendationer inför regeringens andra rapport, som lades fram 2007.

Regeringen listar också några huvudsakliga invändningar mot att älvdalskan skulle få status som nationellt minoritetsspråk i enlighet med den europeiska stadgan och anger två huvudskäl till det. Det ena är att det idag finns så många som 12 varieteter av älvdalska. En standardisering, som troligtvis skulle bli följd av den förändrade statusen som nationellt minoritetsspråk, kan riskera att skada den språkliga mångfalden i Älvdalen. I en standardiseringsprocess där man tvingas prioritera *en* form av älvdalska kan leda till liknande krav från representanter för andra dialekter och syftet med den europeiska stadgan i svenska förhållanden skulle därmed riskera att undergrävas. Om språk om inte har förutsättningar att fungera som officiella språk får ett erkännande som landsdelsspråk finns en risk att språkpolitiska satsningar måste inriktas på en sådan situation vilket i sin tur riskerar att leda till sänkta ambitioner för den svenska språkpolitiken som helhet (Regeringskansliet 2013).

I expertkommitténs svar som kom 2015 påpekar man återigen att det råder delade meningar om älvdalskans status (som språk eller dialekt) men skriver att "allt fler lingvister menar att älvdalskan borde betraktas som ett språk" (Europarådet 2015).

Den senaste rapporten från den svenska regeringen lämnades till Europarådet i juni 2016. Samtidigt rapporterades också åtgärder kopplade till ramkonventionen vars cykel råkade sammanfalla med språkstadgans denna gång (Regeringskansliet 2016). Granskningskommittén gjorde en "on-the-spot-visit" under hösten 2016, men yttranden från denna utfrågning har ännu inte offentliggjorts. Frågan om älvdalskans status togs dock inte upp under utfrågningen.

Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk

Europarådet har upprättat två konventioner om nationella minoriteters rättigheter som Sverige ratificerat: Ramkonvention till skydd för nationella minoriteter samt den Europeiska stadgan för landsdels- eller och minoritetsspråk (hädanefter hänvisad till som språkstadgan).

Det är språkstadgan som är den av de två konventionerna som har fokus på språkens bevarande, medan ramkonventionen innehåller allmänna förpliktelser om de nationella minoriteternas mänskliga rättigheter.

Språkstadgan är disponerad i fem huvuddelar. Den första delen innehåller allmänna bestämmelser och definitioner av centrala begrepp samt praktiska åtgärder för implementeringen. Den andra delen består av mål och principer samt grundläggande åtaganden för att skydda och främja de språk som staten erkänt som nationella minoritetsspråk. För de språk som erkänns som nationella minoritetsspråk i enlighet med stadgans definitioner ska samtliga principer som räknas upp i den andra delen tillämpas. Om språken av den aktuella staten definieras som icke-territoriella språk finns en möjlighet att villkora åtagandena i en särskild paragraf.

Den tredje delen, som är den mest omfattande, består av mer detaljerade åtaganden inom olika områden som utbildning, rättsväsende och massmedia. Dessa åtaganden är graderade och det är upp till varje stat att göra en individuell bedömning av förpliktelserna gentemot vart och ett av språken.

Den fjärde och femte delen består av praktiska detaljer som regler för tillämpningen respektive slutbestämmelser om undertecknande och ikraftträdande.

Språkstadgans syfte

Språkstadgans syfte är att skydda och främja landsdels- eller minoritetsspråk⁴, eftersom de anses utgöra en del av det gemensamma europeiska kulturarvet. Det är skyddandet av språken som står i fokus, inte själva minoriteterna. Stadgans syfte är

⁴ I den förklarande rapport som skrevs i samband med stadgan definieras begreppen landsdels- respektive minoritetsspråk på följande sätt: "landsdelspråk betecknar språk som talas i en begränsad del av en stats geografiska område, men inom sina respektive områden talas de möjligen av en majoritet av invånarna". Om begreppet minoritet skriver man följande: "Begreppet minoritet syftar på förhållandet där ett språk antingen talas av personer som inte är koncentrerade i en särskild del av en stats geografiska område, eller att det talas av en grupp personer som trots att de lever samlat i ett område är färre till antalet än den befolkning inom området som talar statens majoritetsspråk" (punkt 34 i förklaringsrapporten).

alltså inte att fastställa etniska eller kulturella minoritetsgruppers rättigheter. Detta görs i ramkonventionen.

Språkstadgan ska främja Europas kulturella och språkliga mångfald. Den underliggande idén är pluralistisk – det går inte att bygga en europeisk kulturell identitet utifrån en språklig enhetlighet, utan det krävs en grundhållning som präglas av interkulturalism och mångspråkighet. Stadgans syfte är inte att uppmuntra till separatism eller splittring, utan tvärtom att skapa bättre förståelse mellan olika folkgrupper inom staten. Inte heller är syftet att skapa konkurrens mellan minoritetsspråken och de europeiska staternas huvudspråk. Stadgans åtaganden ska alltså inte tolkas som ett hinder för europeiska medborgare att skaffa nödvändiga kunskaper i sin stats huvudspråk (Europarådet, förklarande rapport s.2).

Språkstadgan del II (artikel 7)

Språkstadgans andra del innefattar mål och principer som samlas under artikel 7. Här presenteras det övergripande syftet med konventionen. Varje stat som ratificerar stadgan förbinder sig att tillämpa bestämmelserna i del II på alla språk som erkänns som landsdels- eller minoritetsspråk (men villkorat för icke-territoriella språk).

En stat kan välja att för vissa språk enbart förbinda sig till åtagandena i del II, och alltså inte förbinda sig till de mer detaljerade åtagandena i del III. Den svenska regeringen har valt att bara ratificera del II för jiddisch och romska, och dessutom enbart den del som gäller för icke-territoriella språk.

Skyddande åtgärder

Artiklarna i del II är allmänt hållna och slår först och främst fast att ingenting i stadgans bestämmelser får tolkas som en inskränkning eller försämring av de rättigheter kopplade till minoritetsspråken som redan existerar, via t.ex. internationella överenskommelser eller folkrättsliga åtaganden. Det får heller inte finnas nationell lagstiftning som motverkar stadgans syften.

I övrigt kan åtagandena sammanfattas enligt följande:

- erkännande av landsdels- eller minoritetsspråk

(att en stat erkänner ett språks existens innebär dock inte att språket ifråga ges status som officiellt språk)

- respekt för landsdels- eller minoritetsspråks geografiska områden

(nuvarande eller kommande förvaltning ska inte utgöra något hinder för användandet av minoritetsspråken)

- förbud mot splittring av territorier i syfte att försvåra ett språks överlevnad

(detsamma gäller andra förvaltningspolitiska åtgärder som inverkar negativt på användandet av minoritetsspråk).

Främjande åtgärder

Staterna förbinder sig också att främja minoritetsspråken aktivt. Man ska allmänt verka för ömsesidig förståelse mellan språkgrupper och särskilt för respekt och tolerans gentemot landsdels- eller minoritetsspråk.

Den andra delen av stadgan innefattar alltså inte bara förbud mot diskriminering och motarbetande av språkets användning, utan också aktiva åtgärder som innebär att staten ska underlätta användandet av minoritetsspråken i offentliga sammanhang, dvs. "inom institutioner, sociala aktiviteter och det ekonomiska livet" (Europarådet, förklarande rapport, punkt 62).

När det gäller utbildningssektorn ska de erkända språken "ha en närvaro på alla utbildningsnivåer i utbildningssystemet".

Mer specifikt ska staten:

- underlätta och/eller uppmuntra användning av minoritetsspråken i tal och skrift i det offentliga och privata livet
- upprätthålla och utveckla förbindelser på de områden som stadgan innefattar mellan grupper som använder minoritetsspråken och mellan minoritetsspråkstalare och andra språkgrupper
- göra det möjligt för den som inte talar ett minoritetsspråk att lära sig det
- se till att det finns undervisning i lämplig form av minoritetsspråken på alla utbildningsnivåer
- främja studier i minoritetsspråken vid högskolor och universitet.
- se till att respekt, förståelse och tolerans för minoritetsspråken ingår bland målen för undervisning och utbildning
- vid beslut som rör minoritetsspråken ska minoriteternas behov beaktas. Minoriteterna ska uppmuntras att vid behov upprätta organ som kan bistår myndigheterna i frågor som berör minoriteterna.

Artikel 7,5

Språkstadgans del II består av artikel 7 som i sin tur är uppdelad i 5 punkter. Punkt 5 (dvs. artikel 7,5) gäller de territoriellt obundna språken. Sveriges regering har skrivit under denna punkt för jiddisch och romska. Punkten innehåller inga nya åtaganden utan villkorar snarare de åtaganden som följer av de föregående punkterna 1–4:

"Parterna förbinder sig att i tillämpliga delar följa principerna i styckens 1 till 4 i fråga om territoriella obundna språk. I fråga om dessa språk skall emellertid arten och omfattningen av de åtgärder som skall vidtas

för att genomföra denna stadga bestämmas på ett smidigt sätt, med beaktande av de berörda språkgruppernas behov och önskemål och med respekt för deras traditioner och särdrag.”

Språkstadgans del III (artikel 8-14)

I del III förbinder sig de undertecknande staterna att efterleva ett minimum av stadgans punkter i denna del. Minst 35 stycken eller punkter ska väljas ut bland bestämmelserna. Dessa 35 ska inbegripa minst tre vardera från artikel 8 och 12 och minst en från vardera artikel 9, 10, 11 och 13.

Den tredje delen av stadgan är den del som innehåller mer specifika åtaganden inom olika delar av samhällslivet. Varje åtagande innehåller flera alternativ där omfattningen av åtagande graderade. Varje stat väljer vilken grad av åtagande som ska gälla för vart och ett av de språk man erkänt som landsdel- eller minoritetsspråk. Idén med den här flexibiliteten är att en stat ska kunna göra åtaganden som är anpassade efter den speciella situation som råder för vart och ett av språken. Men en stat kan när som helst utöka sina åtaganden.

Åtaganden i del III

Språkstadgans åtaganden är i del III indelade i områdena utbildning, rättsväsendet, förvaltningsmyndigheter och samhällsservice, massmedia, kulturell verksamhet och kulturella inrättningar, ekonomiska och sociala förhållanden samt utbyte över gränserna.

Varje delområde innehåller en punktlista med åtaganden som staterna väljer fritt från. De olika punkterna har ett liknande innehåll, men graden av åtagande skiljer sig alltså åt.

Utbildning

De åtaganden som räknas upp inom området utbildning ska gälla inom det territorium där minoritetsspråket talas. Grundförutsättningarna är att åtgärderna ska genomföras i enlighet med situationen för vart och ett av språken. Åtgärderna ska heller inte försämra undervisningen i statens officiella språk.

Åtagandena inom området utbildning är indelade i förskola, grundskola, gymnasiet/yrkesutbildning och högskola.

Inom förskola, grundskola, vuxenutbildning/vidareutbildning, gymnasium/yrkesutbildning innebär det mest långtgående åtagandet att staten ska tillhandahålla förskolor med undervisning på landsdels- eller minoritetsspråket i fråga. De minst förpliktigade åtagandena innebär att tillhandahålla undervisning för åtminstone de elever vilkas familjer ansöker om det, och om antalet elever bedöms vara tillräckligt många.

Åtagandena på högskolenivå handlar om att tillåta universitetsutbildning eller annan högre utbildning på minoritetsspråken. Ett annat åtagande är att tillhandahålla ämnesundervisning i språken. I den minst förpliktigande änden finns kravet att uppmuntra/och eller tillåta sådana åtgärder.

Rättsväsendet

De åtaganden som räknas upp inom området rättsväsende ska gälla i domkretsar där det bor tillräckligt många som talar minoritetsspråket. Grundförutsättningarna är att åtgärderna ska genomföras i enlighet med situationen för vart och ett av språken och att domstolen inte anser att användningen inte går emot en juridiskt korrekt handläggning.

De mest ambitiösa åtagandena innebär att man i brottsmål, tvistemål eller förvaltningsmål ser till att rättegångar kan hållas på minoritetsspråk om en part begär det. Det minst förpliktigande åtagandet är att kostnadsfritt tillhandahålla tolk och översättning av ett rättsligt förfarande om det behövs.

När det gäller upprättandet av juridiska dokument kan man också välja på mer eller mindre långtgående åtaganden. Det minst ambitiösa åtagandet innebär att staten inte ska vägra godkänna juridiska dokument som upprättats på minoritetsspråket. Ett mer ambitiöst åtagande innebär att staten själv upprättar de viktigaste lagtexterna och lagtexter som särskilt berör minoriteterna, på minoritetsspråket.

Förvaltningsmyndigheter och samhällsservice

De åtaganden som räknas upp inom området samhällsservice ska gälla inom det territorium där antalet minoritetsspråkstalare motiverar åtgärderna. Grundförutsättningarna är att åtgärderna ska genomföras i rimlig utsträckning och i enlighet med situationen för vart och ett av språken

De mest ambitiösa åtaganden innebär att myndigheter på alla nivåer, nationella, regionala och lokala, använder minoritetsspråket. Det minst förpliktigande åtagandet är att tillåta myndigheter att upprätta handlingar på minoritetsspråket.

I fråga om samhällsservice finns några åtaganden som i sin mest förpliktigande form innebär att myndigheterna använder sig av minoritetsspråket vid behov till den minst förpliktigande som innebär att minoritetsspråk tillåts användas i kontakt med myndigheten.

Massmedia

De åtaganden som räknas upp inom området massmedia ska gälla i geografiska områden där det bor tillräckligt många som talar minoritetsspråket. Grundförutsättningarna är att åtgärderna ska genomföras i enlighet med situationen för vart och ett av språken.

De mest ambitiösa åtaganden innebär att massmedier inom public service ska se till att åtminstone en radiostation och en TV-kanal inrättas på minoritetsspråket. Det

minst förpliktigande åtagandet är att uppmuntra eller vidta lämpliga åtgärder för att radiostationer och TV-kanaler ska tillhandahålla program på minoritetsspråket.

Övriga åtgärder innebär att staten underlättar och/eller uppmuntrar följande mediehantering på minoritetsspråk:

- produktion och distribution av radion och TV-program
- grundandet av tidningar
- regelbunden publicering av tidningsartiklar
- att där statligt stöd ges till massmedier täcka extra kostnader för tidningar som använder minoritetsspråk
- stödja utbildning av journalister och annan personal i massmedier som använder minoritetsspråk.

Kulturell verksamhet och kulturella inrättningar

I den del som rör kulturverksamhet radas en rad olika åtaganden upp som inte är uppdelade i grad av åtagande. Alla institutioner inom kulturfären är inbegripna, t.ex. bibliotek, kulturcentrum, museer, arkiv, akademier, teatrar och biografier.

Exempel på åtaganden i den här delen är:

- att uppmuntra uttrycksformer som utmärker minoritetsspråk
- att främja tillgång till arbeten framställda på minoritetsspråk eller på andra språk som är dubbade, översatta, eftersynkroniserade eller textade
- att se till att kulturinstitutionerna avsätter medel för att sprida kunskaper i och användning av minoritetsspråk
- att främja åtgärder för att se till att det finns personal som behärskar minoritetsspråken
- att uppmuntra aktivt deltagande av företrädare för minoritetsspråken i planering av kulturell verksamhet
- att uppmuntra och underlätta upprättandet av organ som samlar in, förvarar, presenterar eller offentliggör arbeten framställda på minoritetsspråk
- att vid behov skapa eller främja och finansiera tjänster som avser översättning och terminologisk forskning, särskilt i syfte att bevara och utveckla lämplig administrativ, kommersiell, ekonomisk, samhällelig, teknisk eller rättslig terminologi på minoritetsspråken.

Ekonomiska och sociala förhållanden

Bestämmelserna inom området innehåller dels åtaganden som innebär att man inte i lag eller avtal ska förbjuda användandet av minoritetsspråk på arbetsplatser eller andra ekonomiska och samhälleliga verksamheter.

Mer specifika åtgärder inbegriper t.ex. införandet av regler för att tillåta användning av minoritetsspråk på bankväsendet, sjukhus, vårdhem och pensionärshem.

Andra åtaganden innebär tillhandahållande av centrala samhällstexter som bruksanvisningar, säkerhetsanvisningar och konsumenträttigheter upprättats på minoritetsspråk.

Institutet för språk och folkminnens bedömning

Språklig variation

Svenska är, som alla nationalspråk, en politiskt och historiskt grundad konstruktion. Från ett lingvistiskt perspektiv finns inga skarpa gränser varken mellan svenska och norska eller mellan svenska och danska. Inom gränserna för det vi kallar svenska finns det, och har alltid funnits, variation. Älvdalska är en del av en sådan variation, liksom falumål, gårdstenssvenska eller gutamål. Varieteterna avviker olika mycket från det vi kallar standardspråk. Variation och ständigt pågående förändring är normaltillståndet för ett språk.

Älvdalska skiljer sig från det man kan kalla för den svenska standardnormen. Samtidigt finns det alltså inte några skarpa gränser mellan svenska, norska och danska lika lite som det finns gränser mellan älvdalska, ovansiljansmål, övriga dalmål eller ens dala-bergslagsmål. De har vissa gemensamma drag men också vissa särskilda drag. Kombinationen av egna och gemensamma drag är det som utgör varje varietets särart. Om en varietet ska särskiljas och få status som ett nationellt minoritetsspråk står man uppenbarligen inför en mycket komplicerad utmaning: att dra gränsen även för övriga varieteter som idag betraktas som en del av det svenska språket. Gränsdragningen kring den varietet av älvdalska som är den som ska bevaras kan bli minst lika svår, och var gränsen än dras så innebär det att andra varieteter av älvdalskan hamnar utanför, vilket riskerar att skapa splittring bland älvdalsktalande.

I diskussioner om älvdalskan har det vid en del tillfällen tecknats en bild av älvdalskan som en varietet som utvecklats i isolering under mycket lång tid, och som en konsekvens av det kunnat behålla en unik särart. Om man vidgar perspektivet något så finner man dock att älvdalskan utgör en del av ett dialektområde som sedan länge är välkänt för sina ålderdomliga och sinsemellan mångskiftande mål, nämligen Övre Dalarna. Allra mest särpräglade är målen i området norr om Siljan, där Älvdalen, Våmhus, Mora och Orsa med flera socknar är belägna. I ett remissvar till statens minoritetsspråksutredning argumenterade den nybildade föreningen Dalmålsakademien år 1998 för att dalmålet som helhet borde kunna betraktas som minoritetsspråk. Inledningsvis fick detta initiativ visst stöd från akademiskt håll, men på senare år har det övergivits till förmån för älvdalskan. Att trenderna när det gäller dialekters självständighet och mobiliseringen kring den kan växla på det här sättet är en indikation på att man bör betrakta krav på minoritetsspråksstatus i ett längre perspektiv.

Några av Dalmålsakademins synpunkter framfördes också i ett remissvar på betänkandet Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket (SOU

2002:27, avsnitt 2.5.1). För mer information om Dalmålsakademien, se www.dalmalsakademien.se

Det dalmål som i sin traditionella form är mest likt älvdalskan är Våmhusmålet, som talas i en del av Mora kommun. Hur lika de båda målen är kan var och en bilda sig en uppfattning om genom att jämföra dem som de beskrivs i Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna. Att älvdalskan skulle erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk medan Våmhusmålet fortfarande skulle betraktas som en dialekt ter sig problematiskt.

Förespråkarna för ett erkännande av älvdalskan som minoritets- eller landsdelsspråk brukar framhålla att älvdalingarna själva upplever att de talar ett annat språk än standardsvenska, att de växlar mellan de båda språkarterna beroende på vem de talar med samt att älvdalsktalande har olika benämningar på dem. Detta är de dock ingalunda ensamma om i Sverige. Tvärtom finns det många svenska dialekter, både inom och utanför Dalarna, som är så annorlunda i jämförelse med standardsvenska att de betraktas som och omtalas som egna språk av talarna själva. Som exempel kan nämnas de mycket särpräglade målen i Norrbotten. Inget av dessa mål har ännu blivit föremål för ett lika intensivt akademiskt intresse som älvdalskan. Följaktligen har de som talar sådana norrländska mål inte heller fått motsvarande hjälp utifrån med att kanalisera eventuella önskemål om erkännande som landsdels- eller minoritetsspråksspråk.

Ett ofta framfört argument för att älvdalskan borde erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk är att detta skulle ge älvdalingarna upprättelse för år av förtryck, med hänvisning till att det förr i tiden sägs ha varit strängt förbjudet att tala älvdalska i skolan. Att bli negativt särbehandlad för sin dialekts skull, både i och utanför skolans värld, är dock dessvärre en erfarenhet som älvdalingarna delar med generationer av andra folkmålstalande svenskar i alla delar av vårt land.

Att intresset för att bevara älvdalskan är stort bland en grupp förespråkare, och möjligen också bland boende i älvdalen, är positivt. En ökad tolerans och medvetenhet om språklig mångfald kommer att bli en allt viktigare del av de språkpolitiska strävandena, i takt med att samhället rymmer allt fler språk. En sådan ökande tolerans bör naturligtvis inte begränsas enbart till språk utan bör utgöra en grundläggande inställning till all slags språklig variation. En dialektpolitik med en liberal hållning till språklig variation bör alltså gå hand i hand med det mångspråkiga Sverige.

Mot bakgrund av att språksamhället hela tiden förändras är det viktigt att förstå att beslut som påverkar språkliga förhållanden bör vara möjliga att implementera också i en överblickbar framtid. Intresse för olika språkvarieteter är förhållanden som förändras över tid, medan de beslut som regeringen fattar inom ramen för den svenska språkpolitiken bör vara robusta och ge förutsättningar för en språkplanering som är hållbar över tid.

Variationer i älvdalskan

Beskrivningar av älvdalskan fokuserar vanligtvis på en arkaisk språkform som endast de allra äldsta talarna i dag behärskar som första språk, om ens de. Många av dess mest utmärkande (ålderdomliga och sällsynta) drag saknas helt eller delvis i den moderna älvdalskan, som inte heller är lika svårbegriplig för utomstående som de äldre varieteterna. I likhet med alla andra svenska folkmål har älvdalskan nämligen utjämnats och förenklats till följd av de stora samhällsförändringar som ägde rum under 1900-talet, även om denna process tog fart något senare i Älvdalen än på andra håll (se Helgander 2017).

Bland förespråkarna råder för närvarande delade meningar om vilken varietet som borde upphöjas till standard och läras ut i skolorna om älvdalskan skulle erkännas som landsdels- eller minoritetsspråk. Sedan många år tillbaka anordnas kurser för vuxna i så kallad regelbunden (eller klassisk) älvdalska. För detta ändamål har läromedel utarbetats, bland annat en mycket detaljerad normativ grammatikbok (Åkerberg 2012). År 2005 lanserade Ulum Dalskas språkråd en stavningsnorm för älvdalskan, som snart fick konkurrens av åtminstone två andra varianter. Alla förslagen har dock det gemensamt att de är konstruerade i enlighet med en äldre språkform som på väsentliga punkter inte alls överensstämmer med hur de flesta nu levande älvdalingar faktiskt talar.

Någon motsvarande standardisering av den moderna älvdalskan har hittills inte presenterats, vilket är föga förvånande med tanke på hur mycket språkbruket varierar mellan byarna och mellan olika generationer av talare. Om kravet på att få älvdalskan erkänd som minoritets- eller landsdelspråk på sikt syftar till att återskapa en förlorad äldre språkform så bör man fråga sig för vems skull detta borde ske. Att tillägna sig arkaiskt normerad älvdalska i tal och skrift är en synnerligen krävande uppgift som sannolikt skulle bereda svårigheter för många. Enligt vår bedömning kan det i det här sammanhanget finnas en risk för splittring.

Oberoende kartläggning om invånarnas behov viktig

Många av de öppna diskussioner om älvdalskans situation som förts i medier har varit inriktade på frågan om huruvida älvdalskan ska betraktas som ett språk eller en dialekt. Detta fokus bör ses mot bakgrund av att målet hos debattörerna först och främst är att älvdalskan ska få ett officiellt erkännande som landsdelspråk enligt Europarådets kriterier. Lika mycket fokus har inte lagts på analys av konkreta åtgärder som skulle behövas för att stärka älvdalskan, oavsett status.

En av grundförutsättningarna för att ett språk ska kunna revitaliseras är att det finns en bred uppslutning och en stark mobilisering från talarna själva. Älvdalens kommun fattade 2006 ett principbeslut om att arbeta för att älvdalskan ska få officiell språkstatus enligt språkstadgan, men det råder fortfarande oklarheter om i vilken utsträckning strävan för det officiella erkännandet har stöd bland invånarna som bor i

Älvdalen och som är de som blir direkt berörda av implementeringen av beslutet. Det finns ett behov av en oberoende undersökning av inställningen hos de boende i Älvdalens kommun – inte bara om deras inställning till ett erkännande, utan också vilken inställning man har till att revitalisera älvdalskan samt vilka konkreta åtgärder man anser viktigast för att kunna föra älvdalskan vidare till en ny generation.

Implementeringen av språkstadgans förpliktelser

Ett upphöjande av älvdalskan till landsdelspråk skulle utan tvekan innebära fördelar för arbetet med att revitalisera älvdalskan. Älvdalens kommun skulle därmed få statsbidrag för ett aktivt främjande av älvdalskan. Detta skulle i sin tur möjliggöra en rad insatser som skulle vara till stor nytta för revitaliseringen av älvdalskan, t.ex. framtagande av läromedel i och på älvdalska samt möjlighet att från kommunens sida avsätta resurser för att arbeta mer strukturerat med revitalisering.

Man kan dock anta att implementeringen av språkstadgans åtaganden tar tid att etablera. Med åtagandena i den europeiska språkstadgan följer också krav på återrapportering, samråd och samordning – ett arbete som kräver resurser i sig. Av Länsstyrelsen i Stockholm och Sametingets uppföljning har det framkommit att det i många fall är så att statsbidraget hos en del kommuner till stor del gått åt till att täcka administrativa kostnader och samordning av mindre minoritetspolitiska satsningar (Länsstyrelsen 2016).

De flesta av de åtagandena som återfinns i språkstadgan bygger på antagandet att de landsdels- eller minoritetsspråk som ges officiell status också har förutsättningar att användas inom förvaltning, rättsväsende och utbildningsväsende. De flesta av stadgans åtaganden ryms inom dessa tre sektorer. För att boende i Älvdalen ska ha en realistisk möjlighet att använda älvdalska i officiella sammanhang måste dock någon form av standardiseringsprocess ske. Ett sådant arbete kan möjligen sägas ha inletts i, men det finns fortfarande ingen enighet om en gemensam ortografi.

Behovet av en dialektpolitik

Individens rätt att tala sitt språk och att inte bli diskriminerad på grund av sitt språk utgör en del av de mänskliga rättigheter som Sverige, liksom många andra länder i världen, förbundit sig att respektera.

Rätten att använda sitt språk utgör också en av hörnstenarna i den svenska språkpolitiken – dels i de fyra språkpolitiska mål som riksdagen antog 2005 och dels i språklagen som trädde i kraft 2009.

Rätten till språk betyder att alla människor ska ha rätt att tala sitt språk i privata och offentliga miljöer. För att det ska vara möjligt bör det i samhället alltså finnas en tolerans gentemot språklig variation. Med en mångkulturell befolkning kommer olika

språk att samexistera men också olika sätt att tala svenska. Tolerans och medvetenhet om att den muntliga svenskan kan låta på olika sätt beroende på varifrån talaren kommer, oavsett om det är inom eller utanför Sverige, är viktig att upprätthålla.

Fler språk berikar det svenska språksamhället, och det svenska språket berikas av dess variation. En svensk dialektpolitik utgår från en medvetenhet om att det svenska språket är rikt och varierande. Den bygger på rätten att få tala svenska på sitt sätt, med lokalt uttal eller ordval eller med spår från ett annat modersmål.

I den debatt som syns i media har fokus legat på frågan om älvdalskans klassificering som språk respektive dialekt. Med tanke på att antalet talare av älvdalska och andra dialekter drastiskt minskar ser vi det som väsentligt att fokus i det här skedet snarare borde riktas mot de konkreta åtgärder som är nödvändiga i arbetet med att föra älvdalskan vidare till nästa generation. Även här är det av stor betydelse att de som boende i älvdalen får ge sina synpunkter på vilken slags stöd de behöver. Liksom i allt revitaliseringsarbete är möjligheten för barn och unga att lära sig älvdalska i tidig ålder en nyckelfråga.

Ett första steg bör alltså vara att ta reda på vilka åtgärder som är mest prioriterade bland älvdalsktalande som önskar föra över kunskapen till sina barn. I nästa steg kan man utreda vilka möjligheter det finnas att genomföra dessa åtgärder inom ramarna för nuvarande ramverk.

Den förskoleavdelning som startades hösten 2016 i Älvdalen är ett exempel på ett lokalt beslut som är fullt möjligt att ta oberoende av älvdalskans officiella status. Liknande beslut skulle vara möjliga inom grundskola och gymnasium, där det finns utrymme för elevers individuella språkval i form av "elevens val", "skolans val" etc. Utmaningen att tillhandahålla lärare som kan undervisa är något som en officiellt erkännande och det statsbidrag som följer med inte per automatik löser. Det är den akuta bristen på lärare i finska, romska, jiddisch, samiska och meänkieli tyvärr ett bevis på.

Om älvdalska skulle få status som ett nationellt minoritetsspråk så skulle det eventuellt bli del II i språkstadgan som aktualiseras. De flesta av dessa åtaganden består dock till stor del av "främjande"-åtgärder som dock inte borde vara omöjliga att genomföra inom ramarna för den existerande lagstiftningen. Ska åtgärder inom den nuvarande lagstiftningen dock vara ett fullgott alternativ till ett erkännande menar vi att åtgärds paketet bör inbegripa ekonomiska medel, förslagsvis inom ramen för en dialektpolitik – som fler dialekter kan dra nytta av.

Referenser

Blakstad, Mats, 2015: *Request for Change to ISO 639-3 Language Code (2015)*. ISO 639-3 Registration Authority. Change Request Number: 2015-046.

The Conversation, 2015: *The Fight to Preserve Elfdalian, the Swedish Lost Foreign language*. <https://theconversation.com/fight-on-to-preserve-elfdalian-swedens-lost-forest-language-41642>

Europarådet, 2006: *Sveriges genomförande av Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, ECRML (2006) 4*. Strasbourg 27 september 2006. Andra övervakningsomgången, Expertkommitténs rapport och Rekommendation från Europarådets ministerkommitté om Sveriges genomförande av Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.

Europarådet, 2009: *Sveriges genomförande av Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, ECRML (2009) 3*. Strasbourg 6 maj 2009. Tredje övervakningsomgången, Expertkommitténs rapport och Rekommendation från Europarådets ministerkommitté om Sveriges genomförande av Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk

The Guardian, 2015: *The prince, the glamour model and the Vikings' lost language*. 25 maj 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/may/24/sofia-hellqvist-prince-carl-philip-swedenglamour-model-lost-viking-language>

Helgander, John, 2017: *Älvdalska, språk eller dialekt? – perspektiv på debatterad fråga*. Under publicering i tidskriften Svenska landsmål och svenskt folkliv.

Jansson, Christer, Lindblom, Per-Åke: Språkförsvaret, 2015: *Gör älvdalska till ett landsdelsspråk!* Tidningen Kulturen, 23 augusti, 2015.
<http://tidningenkulturen.se/index.php/mer/debatt/132-kultur/20108-gor-alvdalska-till-ettlandsdelssprak>

Jansson, Christer, Lindblom, Per-Åke: Språkförsvaret, 2015: *Gör älvdalskan till ett landsdelsspråk!* Dalarnas tidningar, 26 augusti 2015.
<http://www.dt.se/opinion/debatt/gor-alvdalska-till-ett-landsdelssprak>

Josephson, Olle, 2017: *Så skapades myten om rikssvenskan*. I: Svenska Dagbladet 31 januari. Hämtad från <https://www.svd.se/sa-skapades-mytten-om-rikssvenskan/av/olle-josephson>

Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket (SOU 2002:27).
<http://www.regeringen.se/contentassets/36c88c95edf44b31be6cd524ec81bab1/re-missammanstallning>

Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. 1-. 1961-. [Numera:] Skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminnen. Serie D: 1. Uppsala.

Parkvall, Mikael, 2015: *Sveriges språk i siffror – vilka språk talas och av hur många?*
Morfem förlag

Prop. 2008/09:153. *Språk för alla – förslag till språklag*. Kulturdepartementet.

Prop. 2008/09:158. *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna*. Kulturdepartementet.

Regeringskansliet, 2010: *Sveriges rapport till Europarådet om den europeiska stadgan om landsdelseller minoritetsspråk, rapport avgiven i enlighet med stadgans artikel 15, fjärde rapporten*.

Regeringskansliet, 2013: *Sveriges rapport till Europarådet om den europeiska stadgan om landsdelseller minoritetsspråk, rapport avgiven i enlighet med stadgans artikel 15, femte rapporten*.

Regeringskansliet, 2016: *Sveriges rapport till Europarådet om den europeiska stadgan om landsdelseller minoritetsspråk, rapport avgiven i enlighet med stadgans artikel 15, sjätte rapporten*.

SIL International ISO 639-3 Registration Authority, 2016: Registration Authority decision on Change Request no. 2015-046: to create the codeelement [ovd] Övdalian.

Åkerberg, Bengt, 2012: *Älvdalsk grammatik*. (Under medverkan av Gunnar Nyström.)
Älvdalen.